

ЛИТЕРАТУРА

ЕЛИНКА ЩЕРИОНОВА
РАДОСТИНА КОЙЧЕВА
ВЕРА КОТЕВА
СТИЛИЯН СТОЯНОВ

10 клас

РЕГАЛИЯ 6

Съдържание

ДА ПРОЧЕТЕМ И ДА СИ ПРИПОМНИМ (Начален преговор).....	5
---	---

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА 9

ИВАН ВАЗОВ – „ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ“ И СЪХРАНЕНАТА ПАМЕТ НА НАРОДА.....	15
ГЕРОЙ, НАРОД, ИСТОРИЯ В ОДАТА „ЛЕВСКИ“ ОТ ИВАН ВАЗОВ.....	22
„КЪМ БЕЗСМЪРТИЕТО ПО-ПРЕКИЯ ПЪТ“ (ИВАН ВАЗОВ, „ЛЕВСКИ“). Упражнение	30
„ПОД ИГОТО“ – РОМАН ЗА ИЗРАСТВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН ДУХ.....	33
ЖИВОТЪТ НА БЪЛГАРИТЕ ОТ РОМАНА „ПОД ИГОТО“ МЕЖДУ ЗДРАВИА РАЗУМ И ЛУДОСТТА, МЕЖДУ ТРЕЗВАТА ПРЕЦЕНКА И ОПИЯНЕНИЕТО	42
ИСТОРИЯТА НА ЕДИН ПОРОБЕН НАРОД НА ПРАГА НА ИЗБАВЛЕНИЕТО СПОРЕД „ПОД ИГОТО“ ОТ ИВАН ВАЗОВ. Упражнение.....	52
АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ – ПЪТЯТ НА „ЕДИН СЪВРЕМЕНЕН БЪЛГАРИН“ КЪМ ЕВРОПА.....	56
НЕОСЪЩЕСТВЕНАТА СРЕЩА МЕЖДУ БЪЛГАРСКОТО И ЕВРОПЕЙСКОТО (АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ, „БАЙ ГАНЬО СЕ ВЪРНА ОТ ЕВРОПА“). Упражнение.....	63
ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ – СИЛАТА НА ЛИЧНОСТТА ДА НАДМОГНЕ СТРАДАНИЕТО	68
ЛИЧНОСТТА И НЕЙНИЯТ „ОСОБЕН ДЯЛ“ СПОРЕД ПОЕМАТА „CIS MOLL“ ОТ ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ. Упражнение.....	77
ПЕЙО ЯВОРОВ – „АЗ НЕ ЖИВЕЯ, АЗ ГОРЯ“	80
В ТЪРСЕНЕ НА НЕПОСТИЖИМОТО (ПЕЙО ЯВОРОВ – „ДВЕ ХУБАВИ ОЧИ“ И „В ЧАСА НА СИНЯТА МЪГЛА“).....	88
ЕКЗИСТЕНЦИАЛНИТЕ ДРАМИ НА ЧОВЕКА СПОРЕД ПОЕЗИЯТА НА ЯВОРОВ. Упражнение	95
ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ – НЕСБЪДНАТИЯТ БЛЯН ПО ЩАСТИЕ – ДОМЪТ НА ЕДИН БЕЗДОМНИК	97
СВЕТЪТ НА СПОМЕНА В ДЕБЕЛЯНОВАТА ЛИРИКА. Упражнение	106
ЕЛИН ПЕЛИН – „ГЕРАЦИТЕ“ – РАЗРУХА И ОТЧУЖДЕНИЕ ОТ РОДОВИЯ СВЯТ.....	108
„ГЕРАЦИТЕ“ – ПРЕОБЪРНАТИЯТ МОДЕЛ НА ВЪЛШЕБНАТА ПРИКАЗКА.....	117
„ЛЮБОВТА БЯГА ОТ ЧОВЕШКИТЕ СЪРЦА“ (ЕЛИН ПЕЛИН, „ГЕРАЦИТЕ“). Упражнение	122
БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА. Тест 1.....	124

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ **128**

ГЕО МИЛЕВ И НЕГОВИЯТ ЕКСПРЕСИОНИСТИЧЕН ПОГЛЕД КЪМ СВЕТА В ПОЕМАТА „СЕПТЕМВРИ“	135
МЕЖДУ ПОДЕМА И ПОГРОМА СПОРЕД ПОЕМАТА НА ГЕО МИЛЕВ „СЕПТЕМВРИ“. Упражнение	145
ХРИСТО СМИРНЕНСКИ – ВЕЧНИЯТ ЮНОША („ЗИМНИ ВЕЧЕРИ“)	148
ПРОЯВЛЕНИЯТА НА ЧОВЕШКОТО В „ЗИМНИ ВЕЧЕРИ“. Упражнение	155
АТАНАС ДАЛЧЕВ – ПОЕТЪТ МОДЕРНИСТ И ФИЛОСОФ (СТИХОТВОРЕНИЕТО „ПОВЕСТ“)	158
ПЪТУВАНЕТО – ИСТИНА И ФИКЦИЯ СПОРЕД ПОЕЗИЯТА НА АТАНАС ДАЛЧЕВ. Упражнение.....	167
ЙОРДАН ЙОВКОВ – ДОБРОТО КАТО МЯРА ЗА ЧОВЕШКОТО ПРИСЪСТВИЕ НА ЗЕМЯТА	170
„ГРЕШНА БЕШЕ ТАЯ ЖЕНА, НО БЕШЕ ХУБАВА.“ (ЙОРДАН ЙОВКОВ, „АЛБЕНА“).....	180
ЙОВКОВИТЕ ГЕРОИ В СВЕТА НА ОБИКНОВЕНИТЕ ХОРА. Упражнение	187
НИКОЛА ВАПЦАРОВ – ПЕСЕНТА ЗА „ЖИВОТ БЕЗ МАСКА И БЕЗ ГРИМ“	191
ВЯРАТА И БОРБАТА ЗА СМИСЪЛА НА БИТИЕТО. Упражнение	199
БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ. Тест 2	202

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА **206**

ДИМИТЪР ДИМОВ И СВЕТЪТ НА РАЗРУШИТЕЛНИТЕ СТРАСТИ.....	212
ДРАМАТА НА ЛЮБОВТА В РОМАНА „ТЮТЮН“	220
СБЪЛСЪКЪТ НА СВЕТОВЕТЕ В РОМАНА „ТЮТЮН“ ОТ ДИМИТЪР ДИМОВ. Упражнение.....	229
НИКОЛАЙ ХАЙТОВ – „ДА УМИРАШ, КАКТО СИ ХВЪРЧИШ“ („ДЪРВО БЕЗ КОРЕН“).....	232
„ДЪРВО БЕЗ КОРЕН“ И ПРОБЛЕМИТЕ НА ЧОВЕКА В МОДЕРНИТЕ ВРЕМЕНА. Упражнение.....	240
ЙОРДАН РАДИЧКОВ – ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА – ВРАЖДА И ЕДИНЕНИЕ („НЕЖНАТА СПИРАЛА“).....	243
ЧОВЕКЪТ И НЕЖНАТА СПИРАЛА НА ДУШАТА (ЙОРДАН РАДИЧКОВ, „НЕЖНАТА СПИРАЛА“). Упражнение	251
БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА. Тест 3.....	253

Изученото в резюме.....	256
Есе по граждански проблем.....	258
Нови понятия	259
Отговори на тестовете.....	260
Използвана литература.....	262

■ ДА ПРОЧЕТЕМ И ДА СИ ПРИПОМНИМ

Начален преговор

1. Прочетете мисълта на Дени Дидро: „Хората престават да мислят, когато престанат да четат.“ Коя културна епоха се характеризира с идеята, че човешкият разум е двигател на прогреса? Обяснете връзката между четенето и разумното поведение на човека в думите на Дидро.

2. Попълнете празните места с подходящите думи и изрази, за да бъде верно твърдението:

Човекът от времето на е неподвластен на разума, той следва порива си към, отхвърля остарелите, проявява силни Той обича да пътува, защото пътят е За него е връщане към времето на рицарството и честта.

3. Прочетете всеки от текстовете и посочете името на автора и заглавието на творбата. Какви изразни средства са подчертаните?

А) Все тоз ли е – с една и съща
любима маска на чужда?

Или поусмирен се връща?

Какъв ще се представи пак?

Харолд ли, квакер ли, Мелмот ли,
набожен мъж ли, патриот ли,
отявлен ли космополит,
или под друга маска скрит?

Или добър е по природа,
да кажем, като мен и вас?

Съвет му давам все пак аз
да скъса с миналата мода,
да бъде истинен поне...

– Познавате го? – Да и не.

(Превод: Димитър Петричев)

Б) „О, кръв и рани! Кръв и гръм!“ Уви,
читателю, това слуха смущава.

С такива възклици ни вдъхнови
и вдъхновява всеки блян за слава.

А туй, което музата мълви,
и моето перо ще вдъхновява.

И да я кичим с гръмки имена –
Белона, Марс – войната е война.

(Превод: Любен Любенов)

В) Една сал клета, една остана:
в прегръдки твои мили да падна,
та туй сърце младо, таз душа страдна
да се оплачат тебе горкана...

Баща и сестра и братя мили
аз да прегърна искам без злоба,
пък тогаз нека измръзнат жили,
пък тогаз нека изгния в гроба!

Г) – Късно е, либе, за китка;
месечинка си залезе,
а петли не са попели –
време е сега потайно,
грозна, невярна полунощ;
звезди блещукат над нази,
веди прелитат край нази –
змееве, змейски духове
и самодиви-нощанки –
ще видят, ще ни завидят –
китка ся дава за обич,
кога ся зора зазори;

4. В кои културни периоди творят авторите на цитираните творби? Посочете най-характерните черти на литературата от тези периоди.

5. Кое литературно направление се противопоставя на реализма в литературата? Какво е отношението на творците, представители на това направление, към социалните проблеми на обществото?

6. Прочетете текста и попълнете липсващите думи и изрази.

В културната история под се разбира направление в изкуството, което вярно отразява действителността. е свързан с правдоподобност и Обхваща голям период от време, обширни географски територии, множество творци. В литературата са познати различни негови вариации:

7. Посочете четири отличителни характеристики на романа на Балзак „Дядо Горио“.

8. Прочетете откъса и отговорете на въпросите.

„Понякога тя мислеше, че все пак това са най-хубавите дни в живота ѝ, меденият месец, както се казва. За да вкусиш тяхната прелест, би трябвало несъмнено да тръгнеш към ония страни със звучни имена, от които утрините след сватбата придобиват още по-сладостна леност! В дилижанс, зад завеси от синя коприна, младоженците бавно се изкачват по стръмни пътища, заслушани в песента на пощальона, отекваща в планина-

та ведно със звънчетата на козите и глухия шум на водопада. Когато слънцето залязва, те вдихват край брега на залива дъха на лимоновите дървета, а вечер върху терасата на някоя вила, сами, с преплетени пръсти, съзерцават звездите и кроят планове. Струваше ѝ се, че някои места на земята трябва да произвеждат щастие – като растение, присъщо на тая почва, което не вирее другаде.“

(Превод: Константин Константинов)

- От кой роман, изучен в IX клас, е откъсът и кой е неговият автор?
- Характеризирайте героинята, като имате предвид нейните мисли. Обърнете внимание на глаголната форма „би трябвало“ и коментирайте очакванията и реалността в живота на героинята.
- Тълкувайте представата за щастие като резултат от мястото, на което е човекът. Кой носи отговорност за щастието според героинята? А според вас?

9. Посочете основните характеристики на Българското възраждане. Коментирайте по какво си прилича с Ренесанса в Европа и кое го отличава от него.

10. Прочетете откъса от поемата на Петко Славейков „Изворът на Белоногата“ и отговорете на въпросите след него.

– Стамбул е, аго, за мене
тук, дето аз съм родена,
а най-хубави сараи –
там онзи моя бащин дом.

Що ми са много капии,
когато мога от една
да ходя и да дохождам?
Що ми са триста прозорци,

когато мога всякога
от едно само прозорче
да гледам деня слънцето
и вечер ясен месечка
с милиони звезди около!

Какви по-светли сараи
от тез небесни сводове?
Какви по-добри миндери
от таз зелена морава?

- Кой е основният конфликт в поемата?
- Как присъства образът на жената? На кои черти от характера ѝ е поставил акцент поетът?
- Защо поемата има трагичен финал?
- Какви са основните внушения на поемата?

11. За кое стихотворение на Христо Ботев се отнасят думите на Никола Георгиев? Припомнете си текста на творбата и посочете основните мотиви и образи в нея.

„Животът и смъртта, победата и поражението сплитат ръце още в първите стихове на баладата и още оттук тласкат развитието ѝ в две противоположни и все пак непрекъснато кръстосващи се насоки, в един мъчителен и все пак просветлено разрешен възел.“

12. Тълкувайте внушенията на стиховете. Характеризирайте лирическият герой в контекста на Ботевата поезия. Посочете изразните средства, с които се постигат внушенията.

Подкрепи и мен ръката,
та кога въстане робът,
в редовете на борбата
да си найда и аз гробът!

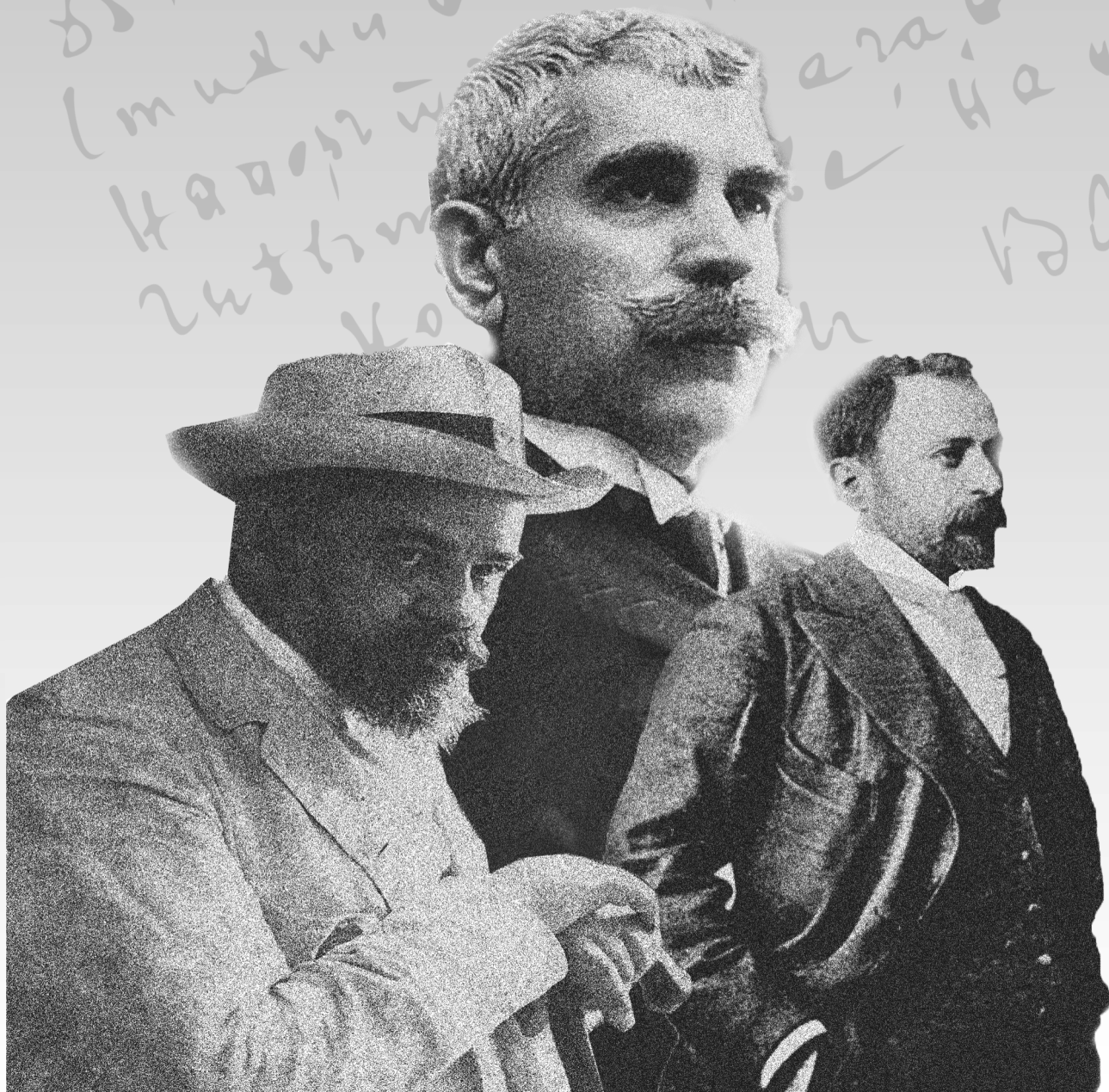
Не оставяй да изстине
буйно сърце на чужбина,
и гласът ми да премине
тихо като през пустиня!...

13. Разгледайте картината и коментирайте сливането на поетическата визия за борбата и мястото на човека в нея и реалния живот на поета.

„Ботевата чета слиза на българския бряг при Козлодуй – 17 май 1876“.
Димитър Гудженов

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Да си
припомним

- „Ботев пресъздава в поезията си не просто българския космос такъв, какъвто той е по негово време. Той създава един български космос, обжегнат от край до край от плама на разбунтуваната душа. Той ни завещава един преживян български космос, и то преживян през чувствителността на въставащия, непримиримия човек. Затова и неговият свят е противоречив, парадоксален – в него всеки обект и отношение живеят и чрез своята активна антитеза.“

(Елка Димитрова, „Поезията на Христо Ботев в нейния литературноисторически контекст. Образи и проблематика“)

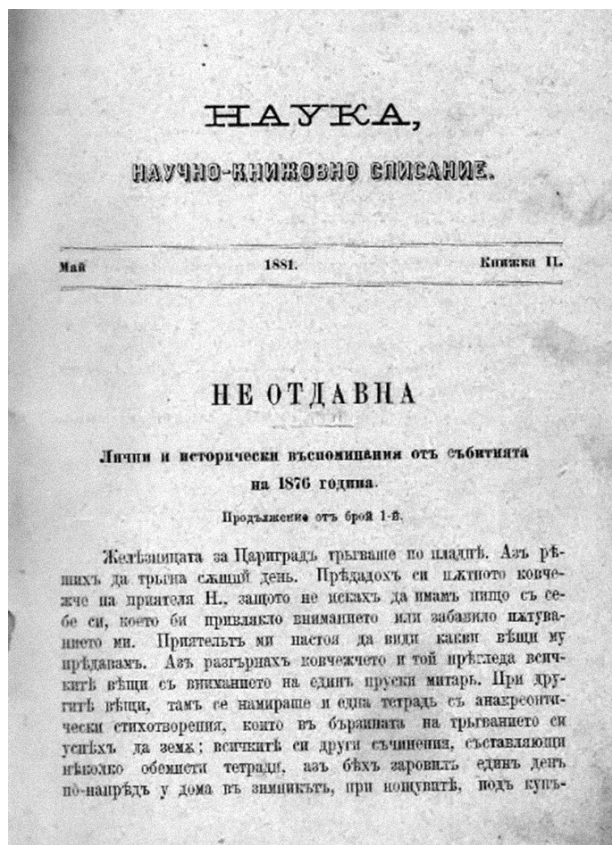
- Възраждането е периодът в българската история, когато се пробужда интересът на българина към света и към себе си. Отварят се пътищата, които го свързват с пространството извън дома му – интересно и провокативно със своите новости. Появява се идеята за свободата като смисъл и цел на живота и се оформя представата за пътя, по който трябва да поеме народът, за да извоюва независимостта на своята родина. Извисяват се фигурите на творците от новото време – Славейков, Каравелов, Ботев, които заявяват категорично избора си на живот, отдаден на отечеството. Те подготвят литературата ни за прехода към следосвободенската епоха, когато традициите ще се обогатят и ще се разшири диапазонът от теми, идеи, образи, послания, насочени към човека, постигнал свободата на своя народ.

ДА НАУЧИМ

Периодът от Освобождението на България до Първата световна война е наситен с важни и драматични събития. Това е период на преход от продължилото пет века робство към независимо национално развитие и на дълбоки промени в социалния, политическия и културния живот на младата българска държава. Време на икономически напредък, на политически борби, на извоюване на международно признание, на модернизация във всички сфери на обществения живот, на успехи и загуби.

След Руско-турската война (1877 – 1878) започва институционалното изграждане на българската държавност. Столицата на новоосвободеното Княжество България е София, а на останалата под властта на султана Източна Румелия – Пловдив. Това са и двата главни административни и културни центъра преди Съединението. В Пловдив обаче културният живот през този период е по-активен, защото тук е съсредоточена по-голямата част от българската интелигенция, пред която стои важната задача да утвърди българската иден-

тичност на населението и да довърши започнатия през Възраждането националноосвободителен процес. Създава се научно дружество с печатен орган сп. „Наука“ (1881 – 1884), чийто главен редактор е Иван Вазов. Излиза първото литературно списание „Зора“ (1885) под съвместната редакция на Вазов и К. Величков. През 1883 г. в Пловдив се създава и първата професионална българска театрална трупа. Стремещът на културните дейци е да се увеличи степента на образованост и информираност на българите и да се разшири техният културен кръгзор.

В същото време в София се изгражда административната система на държавата, създават се държавните учреждения. След Съединението културният живот се пренася в столицата, където също излизат важни литературни издания като сп. „Денница“ на Вазов, „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, чиято поява се свързва с име-

то на Иван Шишманов, сп. „Мисъл“ на д-р Кръстев, „Периодическо списание“ – орган на Българското книжовно дружество, което през 1911 г. прераства в Академия на науките. През 1888 г. се създава Висше училище, което по-късно се трансформира в университет, днес СУ „Св. Климент Охридски“. През 1904 г. е основан Народният театър.

В този динамичен период на съзидание на литературата се пада отговорната задача да изгради у българина съзнание за принадлежност към един свободен народ, който има своето героично минало, съхранена памет и свой език; да изгради пантеона на героите, който да обедини народа; да очертае границите на родното пространство и да намери мястото на българската нация сред европейските народи.

В периода от Освобождението до началото на XX век доминиращото литературно направление е **реализъм**. Писателите създават произведения, в които критикуват обществените и нравствените проблеми на следосвобожденската действителност. Но в същото време с появата на сп. „Мисъл“ се променят основните цели на творците и литературните средства, използвани от тях, път си проправят нови модерни тенденции, които ориентират търсенията в нова посока – от социалните и обществените проблеми към личността, заслужила вниманието на творците като самостоятелен свят, достоен за изследване.

■ Литературата през 80-те години на XIX век

Литературата непосредствено след Освобождението трябва да помогне на хората да осмислят близкото историческо минало и да намерят в него коректив за своето настояще, защото свободният български свят се оказва дълбоко ценностно разкъсан и идейно противоречив. Героиката на миналото оживява в „Епопея на забравените“, „Немили-недраги“, „Чичовци“, „Под игото“ на Иван Вазов, в „Записки по българските въстания“ на Захари Стоянов, „В тъмница“ на К. Величков и

др. В първите години след Освобождението погледът на българските творци е насочен към миналото, от което се черпят теми и образи, извеждат се на преден план модели на поведение, които в свободна България се превръщат в символи на патриотичното и героичното. Възхваляват се националните добродетели, съхранени през вековете, дава се превес на неразривната връзка между героите и народа. Но нравите на новото време загърбват идеалите на миналото и борбата за утвърждаване на индивида в обществено-политическия живот става цел и смисъл на съществуването на отделната персона. Появяват се текстове, които изразяват разочарование от действителността в Нова България. На фона на титаничните фигури от миналото и на неговите високи идеали настоящето с политическите борби и стремежа към материалното изглежда дребно и дори недостойно. В жанрово отношение по-големите успехи през този период са в прозата, като водещи жанрове се утвърждават разказът и повестта. Създава се и поезия, но достигнала изключителен връх в творчеството на Ботев, в годините след Освобождението тя звучи по-незабележимо и скромно.

■ Литературата през 90-те години на XIX век

Героиката на Възраждането е изместена вече от сатиричния елемент в творбите, които започват да звучат по-публицистично и злободневно. Предпочитани са кратките прозаични форми: разказ, фейлетон, очерк, които дават възможност да се разкрият сложните политически и обществени сблъсъци. Литературата запазва обществената си ангажираност, но отношението към действителността става критично. Вазовият прицел към различни обществени недъзи намира своя израз в гражданските елегии „Елате ни вижте!“, „Линее нашто поколение“, в разказите „Тъмен герой“, „Кардашев на лов“ и др. Алеко Константинов описва „героя“ на своето време в книгата „Бай Ганьо“, в цикъла фейлетони „Разни хора, разни идеали“ и др. Все по-често смехът

компенсира огорчението или гражданското мълчание. Съпоставката между българина и европейца води до негативните изводи за бавното културно развитие у нас, за сравнително слабия интерес към света извън България. В същото време в литературата навлиза темата за селото и настъпващите социални промени там чрез разказите на Елин Пелин. Изконните български добродетели се откриват съхранени в селото и се открояват като алтернатива на байганьовското чрез творчеството на Тодор Влайков, Михалаки Георгиев, Цанко Церковски и др.

■ Нови тенденции в литературния живот в България

Към края на този период екстровеерната нагласа на творците се измества от интравеерната, защото индивидът започва да търси своето освобождение от общността и издига в култ субективните си преживявания. За да изрази тези тенденции, на преден план излиза поезията. Към края на XIX век литературата проявява все по-силен интерес към човека не като част от групата, а като индивидуалност и това намира израз в идеологията на кръга „Мисъл“, който се оформя около списание „Мисъл“ и включва високообразовани и талантиливи личности като д-р Кръстев, Пенчо Славейков, Пейо Яворов и Петко Тодоров. Целта на „младите“ е да европеизират нашата литература, да запазят специфично българския ѝ облик, но да раз-

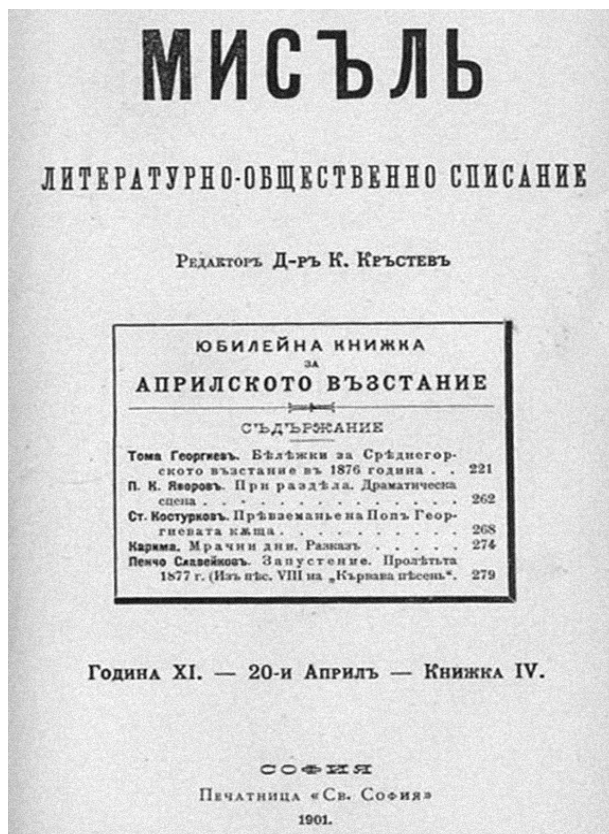
Кръгът „Мисъл“

ширят обхвата ѝ и да обогатят изразните ѝ средства, да привлекат вниманието към гордата човешка индивидуалност. Променя се и статутът на писателя – той вече не изпълнява чрез творчеството си обществени задачи, а се вглежда в своя интимен свят. Поставя се началото на нова насока в българското литературно развитие – **модернизма**.

През последните две десетилетия на XIX век българската литература до голяма степен преодолява своята изостаналост с развитието на стила, езика, жанровите форми. Тя се превръща във фундамент, върху който ще се градят постиженията на творците от по-ново време.

■ Българската литература от началото на XX век до Първата световна война

В културното развитие на страната този период се характеризира с изключителна

Сп. „Мисъл“ (1892 – 1907)

пъстрота и динамика. Столицата София се намира между виенската мода и ориенталския провинциализъм. В заведения като кафене „България“, гостилница „Средна гора“, бирария „Батенберг“ се събират различни писателски групи, обсъжда се, а понякога и буквално се създава литературата. Оживява се литературната периодика. Най-дълго излизат сп. „Мисъл“ (1892 – 1907) на д-р Кръстев, което представя модерната литературна мисъл, и сп. „Българска сбирка“ (1894 – 1915) на Стефан Бобчев и Михаил Маджаров, което е свързано с Иван Вазов и с литературната традиция. Вестник „Българан“ (1904 – 1909) обединява света на артистичната бохема, а сп. „Звено“ (1914) става трибуна на българския символизъм.

Литературата през този период, от една страна, следва традиционния реалистичен маниер, от друга страна, дава път на **естетическия индивидуализъм** и на **символизма**, които заговарят за света различно и по-драматично. Тласък в развитието на българската литература дава и активното общуване с европейските литературни процеси. Д-р Кръстев и Пенчо Славейков завършват университета в Лайпциг, Яворов и Елин Пелин са командировани за няколко месеца от Иван Шишманов във Франция да се запознаят с новите литературни тенденции.

Около сп. „Мисъл“ се създава литературният кръг „Мисъл“, който се превръща в литературна институция. Негов създател и главен редактор е д-р Кръстев, интелектуалният му лидер е Пенчо Славейков. Заедно с Пейо Яворов и Петко Тодоров оформят „великата четворка“. Това са „младите“ в литературата, които се противопоставят на „старите“. Те имат самочувствието, че времето им принадлежи, според тях творчеството трябва да е обърнато към универсална духовно-човешка проблематика и не трябва да е свързано с дребните теми на всекидневието. Те търсят „човека“ у българина и подчертават значимостта на човешката индивидуалност. Творецът е „жрец в храма на изкуството“ и не е призван да отразява и изпълнява обществени задачи, а литературата е независим, автоно-

мен свят. Техният основен стремеж е да преодолеят изостаналостта на българската литература, като я европеизират, но имат особено отношение към българския фолклор. За тях народното творчество най-вярно и непосредствено изразява българската душевност. Благодарение на това тяхно схващане модернизирането на българската литература се осъществява като органично присъщо за нея, а не привнесено отвън. Вече се разпознават понятията **традиция** и **модерност** и се осъзнава историческото ставане на литературата, тя вече не е просто сбор от текстове. Всичко това дава основание естетическият индивидуализъм на „Мисъл“ да бъде определян като първия завършен етап на българския модернизъм.

ОЩЕ ПО ТЕМАТА

„Обикновеният читател едва ли би повярвал как е трудно, как е мъчително да се пише за новите книги на стари писатели, казали всичко, що са имали да кажат, изхарчили всичко, що собствен труд и майка природа са им дали. Особено е мъчно това за критици, които още живеят с убеждение, че изкуството – и в най-делничните свои форми – не може и не трябва да бъде средство за празна забава, нито пък апарат за фотографиране пикантни сцени по кръстопътищата на живота – сцени, които отразяват само най-повърхностното и най-случайното в човешката природа, но е едно свещенодеяние, при което – като в някакво магическо огледало – велики майстори на човешкото слово отражават човешката душа в нейните най-дълбоки и най-съществени проявления – в онова, което дава на живота въпреки всичките му грозоти съдържание и смисъл и неотразима омая.“

(Кръстьо Кръстев, „Литература и литературни анекдоти“ (По повод на „Утро в Баня“. Добродушни разкази от Иван Вазов)

„В епохата на Възраждането (1762 – 1878) и до края на XIX в. българската лите-

Новостите, въведени от „младите“, са толкова значими, че слагат край на традиционната естетика. Ражда се **българският символизъм**, който ще определя българската литературна продукция до Първата световна война. В България символизмът нахлува чрез европейски влияния – френски, немски, руски, но българският символизъм си има свои характерни черти. Според символистите само чрез изкуството човекът може да реши проблемите между личността и средата, да се справи със самотата и да опознае и подреди вътрешния си свят. Те се спасяват духовно в бленуваните си съвършени светове. Словото им само внушава и загатва. Душевните терзания и търсения те изразяват чрез нюанса, отсянката, мелодията.

ратура вече е положила своите основи като жанрово-стилова система от новоевропейски тип (различен от средновековния, все по-секуларизиран), създала е своя традиция, натрупала е класически ценности с писателското дело на творци като П. Р. Славейков, Л. Каравелов и Хр. Ботев. Формиран от идеалите на Възраждането, до края на XIX век извисява исполинската си фигура Иван Вазов (1850 – 1921), създал огромно по обем, жанрово и тематично многообразно творчество (само по себе си цяла литература) с шедьоври във всички жанрове. В началото на XX век, отвратен от покварата на политическите нрави, Вазов бяга в историята, търсейки корените на националния исторически трагизъм, или (не без влияние на „модерните“, с които е в разпра) се отдава на интимни лирически спомени. (...)

Но в началото на века възрожденската и вазовската традиция вече се възприемат като овехтели от младите литературни поколения; творци, формирани от други културни идеали и нови художествени норми, чувстват необходимостта от създаване на нова, модерна литература. И този голям поврат е

осъществен и олицетворен от най-значимата формация в българската култура, обединена около сп. „Мисъл“ (1892 – 1907) и известна като Кръга „Мисъл“. (...)

Чрез смяната на водещите литературни поколения и поетики се осъществява далеч по-значим цивилизационен и културен поврат, който обяснява и много от предходните и от последвалите движения, тенденции и феномени не само в българската кул-

тура, но и в обществения и политическия живот.“

(Светлозар Игов, „Българската литература през XX век“)

Енциклопедия

Секуларизация – процес, при който различни области на социалния живот като образование, култура, възпитание, икономика, политика се освобождават от контрола на християнската религия и стават независими от църковните институции.

Повод
за размисъл
и дискусия

1. Прочетете думите на Светлозар Игов и коментирайте промените, настъпили в българската литература в периода от Освобождението до Първата световна война:

Никакво преломно историческо събитие няма в България на границата между XIX и XX век. Но именно в това сравнително спокойно време на краткотрайната българска буржоазна belle époque, когато вече са отишумели Освобождението, Съединението и Сръбско-българската война, а до новата вълна от войни и революции, от национални подеми и катастрофи има повече от десетилетие, на литературата е съдено да осъществи голям коренен поврат, много по-значим като културен прелом от настъпилите по-рано (1878) и по-късно (1914 – 1918 – 1923).

2. Прочетете следващия откъс от интервюто на Мая Дългъчева с доц. д-р Мирослава Кортенска „Да събудим човека в българина – културната мисия на кръга „Мисъл“ продължава“ (<https://litenet.bg>):

„След Освобождението Славейков използва този израз: „Да събудим човека у българина“, като има предвид европеизацията на българина. Тоест, българинът да погледне на себе си и на собствения си живот по един общочовешки, космополитен начин, да започне да вибрира с вечните теми на света. А не да бъде забит в пъна си, в нашите локви... Това е една много важна тема и ако ние успеем да я изведем като основна, ще разберем библейски неща. Какъв трябва да бъде човекът – да обича ближния си, да не краде, да не лъже, основни неща...“

Коментирайте какви са основните цели на представителите на кръга „Мисъл“ в контекста на епохата, в която българинът се стреми да се докаже пред Европа като цивилизован човек.

3. Поинтересувайте се от творчеството на някои от писателите от периода след Освобождението (Тодор Влайков, Константин Величков, Михалаки Георгиев и др.) и направете справка за темите, по които пишат, и за жанровете, които предпочитат. Очертайте облика на българската литература в първите години след Освобождението.

4. Прочетете биографията на Иван Вазов и научете кои теми от обществения живот в България са обект на неговото внимание след Освобождението.

„ЛЮБОВТА БЯГА ОТ ЧОВЕШКИТЕ СЪРЦА“ (Елин Пелин, „Гераците“)

Упражнение

Прочетете текстовете и отговорете на въпросите след тях.

I. В статията си „Гераците“ – разпадането на любовта“ Петко Тотев отбелязва нещо твърде нетипично за произведенията на българската литература – нахлуването в интимния свят на мъжа и жената и връзката на любовните сцени с основните проблеми и мотиви. Ето как литературният критик тълкува текста, свързан с двете нощи на младите съпрузи: „Двете нощи на Павел и Елка най-ясно ни подсещат, че повестта „Гераците“ не е само и просто разказ за рухването на стария патриархален род, както по инерция сме свикнали да я възприемаме. Елин-Пелиновата творба е първият пронизващ, тревожен зов на българското изкуство срещу разпадането на любовта – и то не само в по-общия смисъл, който Йордан Герака влага в тая дума, но и в нейното най-съкровено, най-конкретно човешко значение. Не бихме разбрали мащаба на повестта „Гераците“, ако не виждаме как между смъртта на баба Марга и края на стария Герак агонизира най-младото семейство в рода, в каква безизходна трагедия се превръща единствената оцеляла любов – любовта на Елка.“

II. В центъра на изображението на този социален разпад в българското семейство е трагедията на Елка. От една страна е болката на бащата, който стига до идеята да прокълне синовете си, а от друга – поривът за самоубийство на младата жена. Посягането върху живота на жената, която е измамена, разоча-

рована и наранена от любимия си, не е новост, но е нетипично за патриархалната българка. Изгубените надежди на Елка са съпоставими с драмата на Ема Бовари от творбата на Флобер, изучавана през изминалата година. И двата опита за самоубийство завършват със смъртен изход – при Ема с една грозна агония и смърт, а при Елка – с кратко изчакване на неотложното сбогуване с живота, т.е. с удължаване на агонията. При всичките си различия на женската орис и изживяване на разочарованието фокусът се съсредоточава върху безнадеждната промяна в обичания човек. „За вникването в синтетичния стил на Елин Пелин е много благодарна една сцена след заминаването на Павел. Елка се опитва да живее със спомена за някогашния Палю. В отчаянието си младата жена се стреми да възкреси отдавна отлетелите щастливи мигове на младостта, иска да си построи една нова спасителна илюзия, очистена от всички разочарования и унижения, лъчезарна и нетленна. Става дума само за половин страница от „Гераците“, която е равна на цял роман... Един неочакван, отчаян, парадоксален, последен изблик на жизненото, пълнокръвното земно чувство у младата българка; една последна, лека, мимолетна преграда пред вече напирещата из дълбочините мисъл за самоубийство. Защото тази търсена самозабрава в спомена се оказва напълно невъзможна... И тъкмо тази интроспекция е най-забележимото отдалечаване от „патриархалността“ – пред нас е съ-

вършено нова драма, която стремително се носи към своя трагичен край.“ (П. Тотев)

III. „Неусетно Еньо се намери на първата своя нива, най-близката до селото. Тя се простираше пред него като зелено кадифе, росна от нощния дъжд, ободрена, въздъхнала от облекчение след тежката суша. При нейния вид Еньо забрави мъкмата си и злината му мина. Той обиколи с коня си границите ѝ, огледа я хубаво и дълго ѝ се радва. По-нататък е ли-

вадата му, той отиде и там. Тя бе слаба от засухата, но имаше надежда да се оправи. Сърцето му се разигра, земята го отново опияни с тайнствения си дъх и той като стръвник запрепуска от нива на нива... Неговото лакомо око гледаше със завист всеки по-хубав имот. И братовите му ниви, които лежаха редом с неговите, му се виждаха по-хубави и по-големи и някакъв зъл червей току шаваше в сърцето му и го караше да ръмжи и да стиска устни.“

(Елин Пелин, откъс от повестта „Земя“)

1. Тълкувайте образа на Елка в контекста на разпадащия се патриархален свят в повестта „Гераците“. Потърсете цитати от творбата, за да подкрепите своите разсъждения.
2. Направете беседа по темата: *Любовта бяга от човешките сърца*. Оправдават ли опитите на бащата да спаси неспасяемото морално разложение на тримата си синове?
3. Любовта е контрапункт на равнодушието, егоизма, нищоправенето. Разрушителната стихия на злото и прогонването на християнската, съпружеската, синовната, човешката обич пронизва цялата тъкан на произведението. Потърсете образите символи на разрушението в повестта и тълкувайте тяхното внушение.
4. Какви внушения носи образът на иконостаса: „...в старята цареше тайнствен полумрак... в иконостаса мигаше кандило“, Захаринчо „спокойно и сладко спи под „иконостаса“, дядо Матей обещава на Елка да я заведе на Сеславския манастир, за да се помоли пред „чудодейния образ на света Богородичка“? Направете съпоставка между образа на иконостаса в повестта и този на иконата в елегията на Дебелянов „Скрити вопли“.
5. Каква е ролята на парите за погубването на любовта? Открийте в текста на повестта смисловите връзки на парите с насилието, кражбата, изнудването, разделението, злото.
6. Каква е съдбата на двете най-малки жертви на изчерпаната любов в семейството – Йовка и Захаринчо? Как изживяват духовната криза? Тълкувайте авторовото сравнение на Йовка с „цвете, в чийто корен живее червей“.
7. Съпоставете отношението към земята на Еньо от повестта „Земя“ и на Божан от повестта „Гераците“, за когото Елин Пелин казва: „Божан вършееше и сипваше житото в хамбара си с една трескава жажда и ненаситност.“
8. Гледайте филмовата версия на повестта „Гераците“ и напишете свой отзив за този филм, създаден през 1958 г. по сценарий на Христо Сантов и с режисьор Николай Маринович.
9. Напишете есе по темата: *Парите – порок или необходимост*.

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Тест 1

- 1. Каква цел си поставят българските творци в първите години след Освобождението?**
 - А) да покажат модерния човек на епохата
 - Б) да внушат интерес към бъдещето на родината
 - В) да изградят представа за България и всичко българско
 - Г) да предпазят българина от асимилация
- 2. Кой писател създава най-широка представа за героите от българското националноосвободително движение?**
 - А) Елин Пелин
 - Б) Алеко Константинов
 - В) Пенчо Славейков
 - Г) Иван Вазов
- 3. Кой мотив НЕ е от творчеството на Иван Вазов?**
 - А) страхът от поробителя
 - Б) пътят към Европа
 - В) героичната смърт
 - Г) силата на словото
- 4. В творчеството на кой български поет се извисява фигурата на човека, притежаващ силата да надмогне себе си?**
 - А) Иван Вазов
 - Б) Димчо Дебелянов
 - В) Пенчо Славейков
 - Г) Пейо Яворов
- 5. Кое твърдение е вярно?**
 - А) Книгата „Бай Ганьо“ показва стремението на българина да се приобщи към европейската култура.
 - Б) Разрухата и отчуждението в рода на Гераците са разкрити чрез съдбата на тримата братя.
 - В) За творчеството на Димчо Дебелянов е характерен мотивът за героичното минало на народа ни.
 - Г) Яворовият лирически герой е силна и горда личност, която не се поддава пред изпитанията на съдбата.
- 6. Кой литературен герой търпи единствено външна промяна в рамките на художественото време в творбата?**
 - А) Бойчо Огнянов
 - Б) Бетовен
 - В) Бай Ганьо
 - Г) чорбаджи Марко
- 7. Свържете изразните средства с подчертаните думи и изрази от стихотворението на Пейо Яворов „В часа на синята мъгла“:**

*Разръфани и пращини (1), вечерния хлад /
най-сетне ще ви лъхне. Морно
меланхолни / чела ще наведете.*

Спомена нерад / ще пари (2) – като въглен – на душите болни (3), – / като забита и прекършена стрела (4).

Метафора
Сравнение
Епитет
Инверсия

8. Кои образи НЕ са от повестта на Елин Пелин „Гераците“?

- А) завесата и роялът
- Б) змията и дървото
- В) кръчмата и къщата
- Г) земята и зърното

9. От коя творба са стиховете и кой е авторът ѝ?

*Изгнаници клетки, отломка нищожна
от винаги храбър народ мъченик*

10. Кое твърдение се отнася за книгата на Алеко Константинов „Бай Ганьо“?

- А) Пиянството и лудостта бележат метафорично духовното израстване на народа.
- Б) Позата, материалната изгода стоят над всичко в ценностната скала на героя.
- В) Творбата е своеобразен диалог с миналото, настоящето и бъдещето, с поколенията.
- Г) Смяната на сезоните е своеобразен сюжетно-композиционен център на творбата.

11. За кое стихотворение е характерна опозицията *грях – чистота*?

- А) „Две хубави очи“
- Б) „Да се завърнеш в бащината къща“
- В) „Арменци“
- Г) „Левски“

12. В творчеството на кой творец се от-

кроява темата за предателството като най-низка проява на човека?

- А) Пейо Яворов
- Б) Димчо Дебелянов
- В) Иван Вазов
- Г) Пенчо Славейков

13. Посочете основните мотиви в следващите стихове от одата на Иван Вазов „Левски“:

*От лице му мрачно всички се бояха,
селяните прости светец го зовяха
и сбрани, сдушени във тайни места
слушаха със трепет, с зяпнали уста
неговото слово сладко и опасно.
И тям на душата ставаше по-ясно.*

14. Напишете теза от 3 – 4 изречения по темата: *Невъзможното завръщане в елегията на Д. Дебелянов „Да се завърнеш в бащината къща...“*

15. Тълкувайте в 4 – 5 изречения откъса от романа „Под игото“ от Иван Вазов:

„Сега най-малкото човече, което спеше на ръцете на баба Иваница, разбудено от шума, изплака.

– Спи, бабината, спи, че турците ще дойдат да те грабнат – казваше му баба Иваница, като го люшкаше на коленете си.

Марко се навъси.

– Мале – каза той, – стига си плашила с тия турци децата! Ще им оживей страхът на сърцето.“

16. Тълкувайте в 4 – 5 изречения откъса от книгата „Бай Ганьо“ от Алеко Константинов.

– Хей, момче, какъв е онзи вестник там? „Свобода“ ли? – обърна се бай Ганьо към слугата.

– „Свободно слово“, господине.

– Ех, че ми се иска да попрочета – шепне на другарите си бай Ганьо, – ама

ме е страх, дявол да го вземе. Ще чуе големеца – па иди се оправяй сетне.

17. Как разбирате стиховете от поемата „Cis moll“ на Пенчо Славейков? Отговорете в 4 – 5 изречения.

*Сляп бил си ти! И Омир бил е сляп;
но в слепота от хилядите зрящи
едничък само той е виждал ясно...*

18. Напишете кратко есе по следващия текст. Аргументирайте се с примери от изучената елегия на поета.

„Д. Дебелянов е един от онези даровити лирици, които успяват да доловят скритата мелодия на душата, да свържат в хармония шумното пъстрогласие от напеви и съзвучия. Ето защо, в онова, което той изнася из дълбините на душата си, няма нищо излишно. Във всяко негово стихотворение се чувства една обща ръководна насока, без странични излети, нарушаващи вътрешното равновесие.“

*(Константин Гълъбов,
„Творчеството на Д. Дебелянов“)*

19. Направете съпоставка между двата откъса и открийте разминаването между изконните християнски ценности и ценностите според разбиранията на героя. Напишете кратък текст, в който да изложите своето разбиране за поведението на Божан.

„А Иисус рече: не убивай, не прелюбодействуй, не кради, не лъжесвидетелствуй; почитай баща си и майка си; обичай ближния си като себе си. Момъкът Му каза: всичко това съм опазил от младини; какво още ми не достига? Иисус му рече: ако искаш да бъдеш съ-

вършен, иди, продай имота си, и раздай на сиромаси; ... па дойди и върви след Мене. Като чу момъкът тая дума, отиде си натъжен, защото имаше много имот.“

(Евангелие от Матей)

„Божан вършееше и сипваше житото в хамбара си с една трескава алчност и ненаситност. Той събираше класовете, закачени по плета, и зърната, паднали на земята. Гонеше с псувни врабците, които страхливо се застъпваха за своя мъничък дял. Той пъдеше с викове и попръжни калугерите и просяците, които идеха с благословия за шепа жито, сега, по харман, когато бог толкова изобилно го сипеше, и дълго не можеше да се успокои, като че бяха го нападнали разбойници.“

(Елин Пелин, „Гераците“)

20. Прочетете откъса от романа „Под игото“ и открийте примери за следните изразни средства:

- А) символ
- Б) метафора
- В) синекдоха
- Г) хипербола

„Рояк апостоли и проповедници кръстосваха планини и полета и организираха борбата. Те намираха навсякъде добър прием; обятия разтворени, за да ги прегърнат, сърца открити – да ги чуят – един народ, жеден за великото слово на свободата, нетърпелив да понесе кръста си на Голгота. Една дълга върволица от предтечи сеятели беше прегазила вече духовната нива на България и хвърлила там семето на самосъзнанието.“

*(Иван Вазов, откъс от главата
„Пиянство на един народ“)*